

2. Павличко С. Теорія літератури. – К.: Основи, 2002. — 679 с.
3. Ortner Sh. Is Female to Male as Nature is to Culture? // Anthropological Theory. reprint in Anthropological Theory. John McGee and Richard Worms, eds. CA, Mayfield Publishing Company. 1974. - P. 402-413.
4. Plain Jane. Thoughts on "Heavy Women" by Sylvia Plath – URL <http://theharpdolly.blogspot.com/2010/12/thoughts-on-heavy-women-by-sylvia-plath.html>
5. Sylvia Plath. Online Poetry collections/ URL <http://www.angelfire.com/tn/plath/>

V. КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Антропоцентризм у тлумачних словниках

Маргарита Жуйкова

д. філол. н., професор, професор кафедри української мови, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна. E-mail: mzhujkova@ukr.net

The structure of any language, and in particular its semantic subsystem, is influenced by the universality of people's perceptual and cognitive activity regardless of their racial, cultural, social or other background. The common specific features of human cognition, which is usually referred to as anthropocentrism in language, can be found in different aspects of language and speech functioning. In this article, it is noted that general principles of human cognition have a great impact on the work of lexicographers who construct dictionary definitions. These principles include identifying an object from the continuum of perceptual information, categorizing this object, selecting relevant defining attributes within the subcategory, forming a prototype, as well as comparing the objects on the same category level. The selection of prototypes may depend both on cultural traditions, geographical or economic conditions, in which the language is formed, and on the linguistic consciousness of ordinary members of the community.

Ключові слова — антропоцентризм, словникова дефініція, лексичне значення, прототип, еталонний об'єкт.

Постановка наукової проблеми та її значення. Поняття мовного антропоцентризму, введене в наукову парадигму лінгвістики в роботах Вільгельма фон Гумбольдта, в останні десятиліття набуло особливої актуальності. Твердження про те, що мова антропоцентрична за своєю суттю, оскільки породжена людською свідомістю і не може існувати поза нею, міцно увійшло в набір аксіом, які часто подаються як самоочевидні. Справедливо наголошується на тому, що людська свідомість сприймає світ вибірково і схильна виділяти, категоризувати та вербалізувати саме ті фрагменти дійсності, які мають особливе значення в житті певної етнічної спільноти; це зрештою приводить до формування специфічно етнічної мовної картини світу, яка своєю чергою здатна впливати на сприйняття дійсності носіями певної мови. Багато дослідників аргументовано доводять, що в основі номінативних процесів лежать принципи антропометризму та

антропоморфізму (див. оглядову статтю [10]), які узгоджуються із знаменитим твердженням грецького софіста Протагора «Людина є мірилом всіх речей». Загальноновизнаним фактом є універсальність основ перцептивної та когнітивної діяльності всіх представників людського роду, що втілюється в свідомості у формі так званого "універсально-предметного коду" (термін М. Жинкіна, див. [3]). Проте поза увагою лінгвістів залишається чимало проявів мовного антропоцентризму, які не пов'язані безпосередньо із семантичними чи номінативними аспектами. Зокрема, значний інтерес становлять такі лінгвістичні явища, як дефініції тлумачних словників. Дефініції лексем, чи інакше — експлікації лексичного значення, є стовідсотковим продуктом свідомості лінгвістів. У багатьох дефініціях можна виявити вплив національних традицій та стереотипів, аксіологічні нашарування того чи того часу, прояви соціально-політичних, релігійних чи ідеологічних доктрин. Разом із тим словникові дефініції є творінням *homo sapiens*, людини як високорозвинутої істоти з універсальними когнітивними здібностями, які не залежать від раси, національної приналежності, рівня розвитку культури, освіти тощо. Ця обставина і спонукає шукати в дефініціях, передусім в їх змісті та структурі, прояви загальнолюдської специфіки пізнання світу, що може трактуватися як антропоцентризм. У нашій попередній роботі [4] обговорювались питання про те, як загальні закономірності когнітивної діяльності людини відбиваються на структурі лексичного значення і впливають на формування набору ядерних диференційних ознак.

Метою і завданнями статті є демонстрація виявів антропоцентризму у словникових дефініціях та аналіз деяких типологічних особливостей цього явища, зокрема, апеляція до прототипу, сформованого в колективній свідомості мовців.

Загальновідомо, що словникові дефініції творяться для експлікації інформації про слово, яка називається «лексичним значенням». Питання про те, що саме слід розуміти під лексичним значенням слова, обговорюється лінгвістами вже протягом значного часу. Дослідники сходяться на тому, що ця інформація про позамовний світ, «прив'язана» до мовного знака конкретної мови в конкретний час її існування. Див. визначення В. Гака: «Лексичне значення — зміст слова, який відбиває у свідомості і закріплює в ній уявлення про предмет, властивість, процес, явище і т. д.» [2: 262].

Відповідно до основних положень наукових теорій про структуру лексичного значення та його зміст (К. Льюїс, Р. Карнап, Ю. Апресян, І. Арнольд, М. Комлев, М. Нікітін, Й. Стернін, Д. Шмельов та ін.), лексичне значення більшості слів не є монолітним і розпадається на окремі макро- та мікрокомпоненти, які містять різні види інформації. Відповідно, ця складна структура має відбиватися в дефініціях через наявність як різних зон, так і різних форм введення цієї інформації. Обговорюючи співвідношення поняття та лексичного значення, В. Гак зазначає, що останнє «включає лише розрізнявальні ознаки об'єктів» [2: 262], тобто далеко не всі ознаки, що спроможний виділити когнітивний апарат людини. Проте досі в лінгвістів нема задовільної відповіді на питання, що слід вважати «розрізнявальними ознаками», яким способом їх виокремлювати серед масиву численних ознак поняття (концепту). Практика показує, що вимогу, яку висуває В. Гак до лексичного значення, в лексикографічній практиці реалізувати доволі складно. Це стає очевидним внаслідок порівняння дефініцій тої ж лексеми у різних тлумачних словниках (часом тої ж мови).

Для прикладу розгляньмо дефініції слів, що позначають дерево дуб, у словниках різних мов. Тлумачення слова *дуб* у «Словнику української мови» («Багаторічне листяне дерево з міцною деревиною та плодами — жолудями» [14, 2: 428]) подає інформацію про чотири аспекти явища. Дефініція багатотомного «Словника польської мови» за ред. В. Дорошевського виявляється багатшою на диференційні ознаки: «*Dąb* — *Quercus*, drzewo z rodziny bukowatych (Fagaceae), o rozłożystych konarach, grubej, popękanej korze, ściśle, twardej masie drzewnej» [25]. Тут вказано не лише на знання, набуті людиною через перцептивні канали (крона, кора, деревина дуба), а й на енциклопедичну інформацію щодо місця дуба в ботанічній таксономії. Аналогічно побудована дефініція словника російської мови за ред. Д. Ушакова: «*Дуб* — крупное листовое дерево с плотной древесиной, на котором растут желуди» [15]. Енциклопедичний компонент, необхідний для ідентифікації рослини, включено в дефініцію одного із словників англійської мови: «*Oak* — any deciduous or evergreen tree or shrub of the *fagaceous* genus *Quercus*, having acorns as fruits and lobed leaves» (листяне або вічнозелене дерево чи чагарник з сімейства букових роду *Quercus*, що має

широке листя, з плодами — жолудями) [26]. У інших лексикографічних джерелах зафіксована вказівка на ареал поширення: «*Oak* — a large tree that is common in northern countries» (велике дерево, поширене в північних країнах) [27]; «*Oak* — sort of large tree with tough, hard wood, common in many parts of the world» (вид великих дерев з міцною, твердою деревиною, поширений в багатьох частинах світу) [22, 2: 72]. Дефініція з тлумачного словника німецької мови видавництва «Дуден» включає ще більше перцептивних ознак: «*Eiche* — großer Laubbaum mit schwerem, hartem Holz, verhältnismäßig kleinen, gelappten Blättern und Eichel als Früchten» (велике листяне дерево з важкою, твердою деревиною, що має відносно невелике лопатне листя і плоди-жолуди) [19]. Найбільш лаконічно виявилась дефініція одного з тлумачних словників італійської мови: «*Quercia* — alto albero che produce ghiande» (високе дерево, що дає жолуди) [20: 786].

Відсутність уніфікації в поданих дефініціях можна сприймати як прояв суб'єктивного підходу різних лексикографів до тлумачення тої ж лексеми. Проте слід взяти до уваги, що укладачі словників орієнтуються на споживачів — носіїв певних мов, які є також носіями певної картини світу. Остання служить об'єднувальним чинником і нівелює різницю в індивідуальних концептосферах мовців. Тому суб'єктивність лексикографа не може виходити за певні рамки. Більш адекватним є пояснення, що лексикографи вибирають для дефініцій різні розрізнявальні ознаки об'єкта, з яких створюється певна спрощена концептуальна модель.

До диференційних ознак об'єкта (в наведених прикладах — дуба), введених у дефініції, не слід включати вказівку на певне місце дуба в ботанічній таксономії, бо вона несе лише ідентифікаційну інформацію (власне, у словниках часто використовується лише переклад національної назви латинською мовою). Набір розрізнявальних ознак зводиться до невеликої кількості характеристик дуба (це дерево багаторічне, велике за розміром, з розложистими гілками, з листям, яке восени опадає; його листя невелике і широке, а кора груба, порепана; його деревина характеризується міцністю і твердістю; на ньому ростуть жолуди), які людина отримує передусім через органи відчуттів. Можна передбачати, що інші дефініції вміщують деякі не названі тут ознаки, проте їх набір не буде сильно відхилитися від спрощеної моделі, що представляє саме лінгвістичну, а не енциклопедичну інформацію.

Дефініції лексем у словниках служать цікавим матеріалом для демонстрації загальнолюдських закономірностей когнітивних процесів. До проявів антропоцентризму відносимо, зокрема, цілісне сприйняття об'єкта, позначеного словом (що відповідає «гештальтній формі збереження знання в пам'яті», див. [5: 135]), включення його в певну ширшу категорію (категорію вищого рівня абстрагування), виділення невід'ємних ознак об'єкта,

які входять в концептуальну структуру; формування прототипу та низки стереотипів та деякі інші. Під прототипом розуміємо ментальний образ об'єкта як представника певної категорії, сформований людською свідомістю і необхідний для орієнтації у світі [5: 144-145]. Прототиповий образ наділяється набором ознак, які мовці виокремлюють із цілісного гештальту, і сприяє ідентифікації (категоризації) нових об'єктів, які з'являються у досвіді.

Наведені тлумачення лексеми *дуб* чітко демонструють, що цей об'єкт категоризується як дерево, тобто виступає складником категорії вищого рівня узагальнення. Подекуди в тлумаченнях вказуються й субкатегорії для категорії «дерево», такі як «листяні дерева», «дерева сімейства букових», «листопадні» та «вічнозелені дерева». Перша субкатегорія цілком вписується в так звану наївну картину світу (листяні дерева протиставляються шпичковим на основі перцептивного рівня пізнання), тоді як інші є результатом абстрагування і залучення до дефініції наукових знань.

Крім того, більшість тлумачень фіксують цілісне, інтегральне сприйняття об'єкта через зоровий канал, при якому не виділяються якісь окремі компоненти будови чи специфічні ознаки, а предмет виступає як такий, що займає певну частину простору. В дефініціях дуб характеризують словами *large, grober, alto, крупное*. Візуальна інформація, зокрема, просторові параметри об'єктів, відіграє провідну роль у процесах їх сприйняття та ідентифікації. Як зазначає Б. Величковський, «серед інших перцептивних процесів сприйняття простору вирізняється тим, що <> воно спеціально налаштоване на функціонування в нормальних умовах життєдіяльності: стабільності більшості предметів, незалежності їх розмірів від відстані до спостерігача та ін.» [1, 1: 165].

Прикметники розміру в складі дефініції відбивають найважливішу ознаку, що служить для візуальної ідентифікації, тобто розміри дуба, тобто його відносно-просторові параметри щодо інших дерев у тій самій категорії. Дефініція зі словника польської мови дещо інакше вказує на ту саму візуально сприйнятну ознаку розміру: «o rozłożystych konarach». Отже, можна говорити про відбиття такого процесу, як зіставлення і порівняння об'єкта з іншими об'єктами в категорії вищого рівня узагальнення.

Більшість словників фіксують і невід'ємну ознаку дуба — наявність плодів-жолудів. Цей параметр, попри те, що виконує роль ідентифікатора рослини, входить не до всіх дефініцій. З точки зору формальної логіки, вказівки на жолуді достатньо, щоб ідентифікувати дерево (лише плоди дуба мають назву *жолуді*), однак на практиці розпізнання дерева як дуба конкретним носієм мови залежить від його попереднього досвіду і наповнення його індивідуальної концептосфери. Людина, знаючи про однозначний зв'язок між дубом і жолудями, наприклад, з текстів певної культури, може візуально не розпізнавати ані того, ані іншого.

Найцікавішим проявом антропоцентризму в наведених дефініціях можна вважати відтворення прототипу дуба. Зрозуміло, що спостерігачам трапляються живі дуби різних розмірів, різного віку, з різною корою і деревиною, з листям різної форми, проте подані тлумачення містять такі ознаки, які притаманні добірним екземплярам дорослого і навіть старого віку. Набір цих ознак відповідає візуально-тактильним відчуттям (високий, із розложистою корою, з грубою і порепаною корою, з твердою деревиною). Отже, прототиповий дуб із словникових дефініцій — це старий дуб, що росте або осібно від інших дерев, або перевищує інші дерева в лісі, причому, з огляду на вегетативну стадію, — це дуб, яким він буває влітку чи восени, коли на ньому вже є сформовані жолуді.

Важливо відзначити, що ті самі прототипові ознаки дуба виявляються в асоціативних експериментах. Так, в «Русском ассоциативном словаре» зафіксовано такі реакції на слово-стимул *дуб* (подаємо неединичні асоціації): *дерево, зеленый, старый, высокий, могучий, большой, желуди (желудь), столетний, в лесу, вековой, зелень, крепкий* [9]. У словнику «Edinburgh Associative Thesaurus» серед асоціації до англійського слова *oak* домінує лексема *tree (дерево)*, однак з низькою частотою фіксуються також і реакції *acorn (жолудь), leaf (листя), solid (твердий), age (вік), field (поле)* [21].

Когнітивна процедура розпізнання нового об'єкта, як зазначають психологи, розпочинається з його виокремлення як фігури з оточення (тла), а на наступному етапі відбувається осмислення перцептивних ознак предмета, які сприймаються як сталі чи інваріантні [1, 1: 208]. Вирішальне значення при орієнтації людини у світі має процес виокремлення прототипів, тобто центральних образів певної категорії. В основі осмислення нового досвіду лежить зіставлення нових перцептивно сприйнятих об'єктів із прототиповими образами, які відповідають компонентам ядерної зони певної категорії. Словникові дефініції, орієнтовані на прототиповий образ, більшою мірою сприяють розпізнанню відповідних явищ і дозволяють людині швидше їх осмислити і категоризувати.

Роль прототипів у процесах побудови словникових дефініцій не зводиться лише до відображення в них прототипових ознак об'єкта. Як відомо, у плані змісту одиниць різних частин мови (іменників, дієслів, прикметників) з конкретною семантикою може домінувати інформація, сприйнята органами відчуттів людини (через зір, слух, смак, дотик, нюх), отже, в лексичному значенні таких слів наявний так званий емпіричний компонент. Як показує аналіз словникових статей, емпірична інформація в дефініціях здебільшого ігнорується або мінімізується (наприклад, при тлумаченні групи слів на позначення больових відчуттів лексикографи вдаються до перехресних відсилок або до наведення синонімів). Очевидно, що в багатьох випадках більш раціонально

подати у словнику зображення предметів, ніж описувати словами набір невід'ємних ознак. Проте для одиниць, що кодують перцептивну інформацію звукової, тактильної чи смакової природи, такий спосіб тлумачення виявляється неприйнятним. Єдиний прийом, який може дати користувачу словника задовільне уявлення про слово, що позначає предмет, явище, ознаку чи дію, сприйняті органами відчуттів, полягає у апелюванні до набутого людьми чуттєвого досвіду. Зокрема, йдеться про відсилку до прототипу чи стереотипу, які посідають центральну зону відповідної категорії.

Щоб усвідомити статус прототипових об'єктів у межах дефініцій, розгляньмо докладніше дефініції трьох прикметників, що позначають базові смаки, в українській, російській, польській та англійській мовах (четвертий базовий смаковий прикметник — *солоний* — опускаємо через те, що у всіх дефініціях він описаний через іменник *сіль*).

Тлумачення слова *солодкий* (*сладкий, słodki, sweet*), як правило, містять відсилку до іменника *цукор* (*sweet 'containing or having a taste like sugar' [27]*), часто також до іменника *мед* ('який має присмний смак, власт[ивий] цукрові, медові і т. ін.' [14, 9: 446]; 'mający smak taki jak cukier, miód' [25]). Дефініції прикметника *кислий* (*кислый, kwaśny, sour*) найчастіше включають іменник *лимон* (*sour 'like the taste of a lemon' [27]*), а також відсилки до *оцту, журавлини, нестиглих плодів* ('який має своєрідний гострий смак, схожий на смак оцту, лимона тощо' [14, 4: 153]; 'taki jak smak cytryny, octu, niedojrzałych jabłek' [25], 'имеющий специфический острый вкус (как лимон, уксус, клюква)' [15]).

Підтвердженням прототипового статусу лимона, цукру та меду як носіїв ознак «бути кислим», «бути солодким» служать, зокрема, усталені народні порівняння, відомі у багатьох слов'янських мовах, див. [6: 349-350, 549-551]. Широко відомі вирази *кислий як лимон, як оцет, солодкий як цукор, як мед, як патока* (порівн. також семантичний дериват, вживаний у російській мові, *быть кислым как лимон* 'бути незадоволеним, без настрою'). Аналогічні зв'язки між ознакою та її носієм знаходимо також в асоціативних полях. Так, у російському асоціативному словнику зазначено, що найчастотнішою реакцією на стимул *сладкий* є слово *сахар* (10 реакцій із 103, що складає 10 % всіх поданих відповідей), а на слово-стимул *кислый* — іменник *лимон* (107 реакцій із 534, тобто 20 % всіх відповідей) [9]. Ці факти служать доказом наявних у свідомості мовців зв'язків між предметами та їхніми сталими ознаками.

Таким чином, аналізуючи як словникові дефініції, так і інші мовні явища, можна говорити про існування еталонних носіїв ознак *кислий* та *солодкий*, які виходять за межі якоїсь одної лінгвокультури і мають широке розповсюдження.

Проте дещо інша картина виявляється при аналізі дефініцій прикметника *гіркий* (*горький, gorzki, bitter*), який також позначає перцептивно сприйняту

властивість предметів. У тих словниках, де тлумачення включають відсилку до носіїв цієї ознаки, відсутній єдиний інваріантний іменник (чи іменники), який можна було би вважати універсальним, надетнічним прототипом для ознаки «бути гірким». Пор. наступні дефініції: 'який має своєрідний їдкий, різкий смак (напр.: хіна, гірчиця)' [14, 2: 74]; 'имеющий особый неприятный едкий вкус (вкус хины, полыни)' [12, 1: 337]; 'имеющий острый, неприятный вкус, свойственный полыни, хине, горчице и т. д.' [13: 266]; 'mający ostrą, nieprzyjemny smak, taki jak piołun, gorczyca' [25]; 'having a strong sharp taste, like black coffee without sugar' [27]. Цікаво, що прототипи у словниках слов'янських мов та англійської мови не збігаються: словники слов'янських мов подають у дефініціях близький набір імен для ідентифікації гіркоти, куди входять хіна, гірчиця, полинь, а у словнику англійської мови в якості типового носія гіркої смаку названо каву без цукру. Остання справді є доволі поширеним об'єктом, смак якого відомий носіям різних мов, а тому з точки зору носія побутової свідомості може вважатися адекватним прототипом для цієї ознаки.

Щодо полину та хіни, то для сучасних мовців вибір цих об'єктів в якості еталонних може виявитися неочевидним, адже навряд чи багато людей пробували їх на смак. Полин взагалі не вживається в їжу, а хіна (хінін), тобто речовина, виділена з кори хінного дерева (*cortex quinae*), перестала використовуватися в медицині для лікування небезпечної хвороби — тропічної малярії, з середини ХХ ст., бо з'явилися синтетичні лікарські засоби з такою ж дією. Проте в культурній традиції багатьох слов'ян продовжують існувати давні стереотипи «хіна гірка», «полин гіркий», відбиті у сталих порівняннях. Так, згідно із матеріалами п'ятимовного словника порівнянь О. Левченко, у сучасному мовленні українців, білорусів, росіян та болгар використовуються порівняння з опорним іменником *хіна* та його відповідниками (*гіркий наче хіна, горькі як хіна, горький как хина, горчив като хинин*) [6: 219]. Цікаво, що словники традиційних народних компаративних виразів не фіксують порівнянь з цим іменником, натомість найчастіше носієм ознаки «бути гірким» виступає *полин*.

Зокрема, сталий вираз *гіркий як полин* подав у своїй збірці І. Франко, зауваживши, що в українців полин тісно пов'язаний з уявленнями про гіркість [16, 1: 331]. Пор. наведену Франком приповідку *На гірку хворобу гіркий полин* (з коментарем «Гірка хвороба — лихорадка, на яку найкращий лік — гірка хініна», де зближені полин та хіна за ознакою «бути гірким») [16, 3: 280]. У «Словнику стійких народних порівнянь» О. Юрченка та А. Івченка знаходимо вказівки на два прототипові об'єкти для цієї ознаки: *полин, редька* [17: 119, 126]. «Большой словарь русских народных сравнений» В. Мокієнка та Т. Нікітіної подає цілу низку прототипів гіркої: *горчица, желчь, полынь, перец, осина, лук, редька* [7: 148]. До словника

С. Адальберга, де зібрана польська народна фразеологія, включено такі порівняння із словом *gorzki: jak piołun, jak chmiel, jak żółć* [18: 153]. Чехи вживають порівняння *hořký jako pelyněk* ('гіркий як полин') та *hořký jako uřeřch* ('гіркий як миш'як') [23: 370, 564].

Отже, найбільш поширеним прототипом гіркого, представленим у народних порівняннях східних та західних слов'ян, є полин, тоді як порівняння із лексемою *xina* та його еквівалентами трапляються значно рідше, переважно у книжному мовленні.

Відмінності у статусі прототипових одиниць можна простежити, враховуючи частоту їх вживань у текстах. Так, у «Национальном корпусе русского языка» представлено лише три випадки порівняння (*горький*) *как хина* та один випадок — порівняння (*горький*) *как хинин*. Натомість компаративний вираз (*горький*) *как полынь* зустрічається в корпусі 28 разів [8]. Дані корпусу польської мови «Narodowy korpus języka polskiego» дозволяють твердити, що серед вжитих сталих виразів з прикметником *gorzki* також домінує порівняння *gorzki jak piołun*, і хоча у текстах трапляються компаративи з опорними одиницями *morska sól, cykuta, żółć, ocet, dębowa kora, kruszyna*, але кількість їх вживань одинична, див. [24].

Для оцінки міри «еталонності» різних об'єктів — носіїв певної ознаки — варто враховувати і результати асоціативних експериментів, проведених з носіями сучасної мовної свідомості. В асоціативному полі російського слова *горький*, що включає 642 слова, на відміну від полів прикметників *сладкий* і *кислый*, взагалі відсутня реакція, яка має статус еталону цієї ознаки. Найчастотніша реакція на слово *горький* — прикметник *сладкий* (70 реакцій), на другому місці — слово *вкус* (64 реакції), і лише на шостому місці опинилось слово *перец*, яке згадано опитуваними 31 раз (це менше 5 % від всіх відповідей). Серед об'єктів — носіїв гіркого смаку згадані *лук* (9), *кофе* (5), *лекарство* (5), *хрен* (4), *миндаль* (2), *полынь* (2), *хина* (1), *корка лимона* (1), *горчица* (1), *хмель* (1), *тоник* (1) [9]. Той факт, що слова *полынь* і *хина* займають позиції на далекій периферії асоціативного поля, свідчить про суттєві зміни в наборі прототипів у сучасних мовців.

Особлива виділеність полину як еталону гіркоти у тлумачних словниках слов'янських мов, а також частотність сталих порівнянь з цим словом пов'язана з осмисленням полину у традиційних культурах слов'янських та інших європейських народів. Полин поширений повсюдно, на всій території Європи, невибагливий, росте у будь-яких умовах, має доволі великі розміри, виразний зовнішній вигляд, сильно пахне. Гіркий смак всіх частин рослини, її харчова непривабливість для людини зумовили низку уявлень щодо культурної ролі полину. У всіх слов'янських народів полин наділений двома визначальними функціями: по-перше, обереговою (полин забезпечує

захист від відьом, русалок, від чорта, що літає у вихорі, від нечистих покійників, що ходять по смерті, тощо), а по-друге, лікувальною [11: 159-161]. Важливо, що полин використовували передусім при лікуванні таких хвороб, які приписувались впливу на людину нечистої сили (лихоманка, епілепсія, істерія, гельмінти). Гіркий смак і різкий запах функціонально об'єднує полин з іншими обереговими рослинами, такими як часник та осика. Таким чином, у структурі міфологеми серед усіх перцептивних ознак полину домінує гіркий смак, що й зумовило використання полину в ролі сталого еталону гіркоти. Традиційні уявлення про культурне застосування полину з часом редукувались і значною мірою забулись, проте стереотип «полин гіркий» виявився надзвичайно стійким. Він продовжує відігравати вагомий роль у культурі слов'ян навіть в сучасних умовах, коли більшість населення не в змозі виділити та ідентифікувати полин серед інших дикорослих трав.

Висновки. Лексикографічна практика, спрямована на задоволення потреб користувачів, відбиває різноманітну пізнавальну діяльність людини. Зміст словникових дефініцій визначається не лише рівнем пізнання та усвідомлення певного явища, позначеного лексемою, а й іншими чинниками, зокрема, світоглядними настановами лінгвістів-лексикографів як членів мовно-культурного колективу. Словникова практика засвідчує, що наявність у структурі концепту наочно-емпіричного складника часто створює труднощі при побудові дефініцій. Як правило, найбільш успішно будуються вербальні дефініції тих слів, що містять сприйнятту зором статичну інформацію. Вибір прототипів для опису лексем з емпіричним компонентом може залежати як від багатьох чинників, зокрема, від історії та традицій певного суспільства, географічних умов, від його матеріальної та духовної культури, технічного прогресу, ідеології, нарешті, від вподобань лексикографів.

Разом з тим принцип антропоцентризму стає тою універсальною основою, на якій ґрунтуються різні форми і способи експлікації лексичного значення слів з конкретною семантикою. В таких випадках лексикографи апелюють до емпіричного досвіду користувача словника, причому цей досвід має бути частиною колективних уявлень, однакових для більшості членів мовно-культурної спільноти. Прототипи можуть мати універсальний, надетнічний, стабільний характер, проте деякі з них міняються в часі, залежать від традицій, уявлень, матеріальної культури національного колективу. Використання еталонних об'єктів у дефініціях конкретної лексики не лише задовольняє потреби користувачів у зрозумілому словниковому описі; опертя на еталонні носії певної ознаки може

служити ще одним підтвердженням існування прототипів у свідомості носіїв певної мови.

Література

1. Величковский Б. М. Когнитивная наука. Основы психологии познания. В 2-х т. / Б. Величковский. — М.: Академия, 2006.
2. Гак В. Лексическое значение // Большой лингвистический словарь / В. Гак. — М.: 1998. — С. 262-265.
3. Жинкин Н.И. Механизмы речи / Н. Жинкин. — М.: АПН РСФСР, 1958. — 378 с.
4. Жуйкова М. Структура словникової дефініції в аспекті антропоцентризму // East European Journal of Psycholinguistics / М. Жуйкова. — V. 2, № 2. — 2015. — С. 48-54.
5. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е. С. Кубряковой. — М.: Из-во МГУ, 1996. — 245 с.
6. Левченко О. Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь. — Л.: Вид-во Львівської політехніки, 2011. — 746 с.
7. Мокиенко В., Никитина Т. Большой словарь русских народных сравнений. — М.: ОЛМА Медиа Групп, 2008. — 800 с.
8. Национальный корпус русского языка. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ruscorpora.ru/search-main.html>
9. Русский ассоциативный словарь. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.thesaurus.ru> <http://thesaurus.ru/dict/dict.php>
10. Саєвич І. Г. Антропоцентризм у мові і мовознавстві // Наукові записки Вінницького держ. педаг. університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство). — Вип. 21. — Вінниця: ТОВ Фірма «Планер», 2015. — С. 199-205.
11. Славянские древности. Этнолингвистический словарь в 5-ти томах / Под ред. Н. И. Толстого. — М.: Международные отношения. — Т. 4. — 2008. — 656 с.
12. Словарь русского языка. В четырех томах / Под ред. А.П. Евгеньевой. — М.: Русский язык, 1985—1988.
13. Словарь современного русского литературного языка в 20 т.: Изд. 2. — Т. 3. — М.: Русский язык. — 1992. — 400 с.
14. Словник української мови : в 11-ти т. — К.: Наукова думка, 1970—1980.
15. Толковый словарь русского языка под ред. Д.Н.Ушакова. В 4-х т. — М., 1935-1940. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.onlinedics.ru/slovar/ushakov.html>
16. Франко І. Галицько-руські народні приповідки. Т. 1. — Львів, 1901; Т. 2. — Львів, 1908; Т. 3. — Львів, 1909.
17. Юрченко О.С., Івченко А.О. Словник стійких народних порівнянь. — Харків: Онова, 1993. — 176 с.
18. Adalberg S. Księga przysłów, przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich. — Warszawa, 1889—1894. — 805 s.
19. Deutsches Universalwörterbuch. [Electronic recourse]. — Mode of access: URL: <http://www.duden.de>
20. Dizionario fondamentale della lingua italiana. — Istituto geografico De Agostini, S.p.A., Novara, 1999. — 1100 p.
21. Edinburgh Associative Thesaurus. [Electronic recourse]. — Mode of access: URL: <http://www.eat.rl.ac.uk>
22. Hornby A. S. The Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / A. S. Hornby. — V. 1, 2. — М.: Рус. язык, 1982.
23. Mokienko V., Wurm A. Česko-ruský frazeologický slovník. — Olomouc, 2002. — 659 st.
24. Narodowy korpus języka polskiego. [Electronic recourse]. — Mode of access: URL: <http://www.nkjp.uni.lodz.pl/>
25. Słownik języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego. [Электронний ресурс]. — Режим доступа <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/lista>
26. The Collins English Dictionary. [Electronic recourse]. — Mode of access: URL: <http://www.collinsdictionary.com>
27. The Longman Dictionary of Contemporary English. [Electronic recourse]. — Mode of access: URL: <http://www.ldoceonline.com/>